

Realitat de les persones migrades i de la interculturalitat a Menorca

Andreu Florit Moll, Isabel González Enríquez i Borja Pellejero Garriga
Estudi promogut i finançat pel Fons Menorquí de Cooperació

Resum del projecte

L'estudi aborda el tema de la migració i la interculturalitat a Menorca des de tres perspectives. En primer lloc, la integració ciutadana de les persones migrades des d'un punt de vista econòmic, social i polític. En segon lloc, la percepció de la població jove en relació a la immigració i la multiculturalitat i el grau de relacions interculturals que estableixen. En darrer lloc, les iniciatives públiques i privades que es porten o no a terme per fomentar una societat intercultural. La diversitat social i cultural de la societat menorquina afegeix complexitat als reptes per assolir el benestar de totes les persones que hi viuen i la cohesió social. Amb aquest motiu, l'estudi es concep des d'un punt de vista aplicat, per tal que esdevingui una eina útil que ajudi a plantejar les polítiques públiques futures en aquesta matèria.

Paraules clau: migració, interculturalitat, Menorca

Resumen del proyecto:

El estudio aborda el tema de la migración y la interculturalidad en Menorca desde tres perspectivas. En primer lugar, la integración ciudadana de las personas migradas desde un punto de vista económico, social y político. En segundo lugar, la percepción de la población joven en relación con la inmigración y la multiculturalidad y el grado de relaciones interculturales que establecen. En último lugar, las iniciativas públicas y privadas que se llevan o no a cabo para fomentar una sociedad intercultural. La diversidad social y cultural de la sociedad menorquina añade complejidad a los retos para

alcanzar el bienestar de todas las personas que viven en ella y la cohesión social. Con este motivo, el estudio se concibe desde un punto de vista aplicado, para que se convierta en una herramienta útil que ayude a plantear las políticas públicas futuras en esta materia.

Palabras clave: migración, interculturalidad, Menorca

1- Introducció

El 16 % de la població de Menorca a l'any 2018 és nascuda a un país estranger, dels quals el 67 % a un país extracomunitari. Es tracta d'un percentatge significatiu, atenent a la mitjana estatal, que és del 11 %; i al fet que a principis de la dècada del 2000 representaven tan sols el 6 %, dels quals el 39 % eren extracomunitaris. L'heterogeneïtat social i cultural que comporta aquesta realitat demogràfica suposa un dels principals reptes dels estats del benestar per la complexitat que introdueix en els esforços a favor de la igualtat i la cohesió social (Xosé C. Arias, 2019).

Aquesta complexitat prové, en primer terme, de les condicions de major vulnerabilitat social en la que es troben les persones que es veuen forçades a migrar per motius econòmics i polítics: per una banda, per les restriccions de drets derivades de la seva situació administrativa; per una altra banda, per les dificultats d'aconseguir unes condicions materials i emocionals estables per refer els seus projectes de vida, en un context socioeconòmic basat entre l'escassetat de recursos i la distribució desigual d'aquests en la societat. En segon terme, en la població d'un territori hi conviuen actituds favorables a l'acollida de persones migrades i que entén la diversitat cultural com una riquesa; amb aquelles de rebuig basades en l'atribució de valors negatius a l'immigrant, de manera d'estigma, associats a la pobresa, a l'endarreriment i a l'amenaça (Manuel Delgado, 1998), que pot arribar a generar una crisi de convivència.

Per abordar aquest repte des d'una perspectiva cohesionadora i intercultural, la política pública esdevé imprescindible per garantir els drets de ciutadania de totes les persones que viuen en un territori i una convivència fructuosa per a la comunitat. Per això, el coneixement de la realitat és un punt de partida necessari a l'hora de plantejar i planificar la intervenció pública. Des d'aquest punt de vista, l'estudi aborda les següents tres dimensions.

La primera dimensió tracta l'experiència migratòria, el nivell d'integració ciutadana i les expectatives de futur de les persones migrades de països extracomunitaris a Menorca. Els resultats s'han obtingut d'un total de 109 entrevistes a persones migrades, amb un bloc específic quan es tractaven de persones en situació administrativa irregular, sol·licitant d'asil o dona. Per això, s'ha emprat la tècnica de la bolla de neu, ja que s'ha considerat la metodologia més idònia per poder arribar a perfils difícilment accessibles i poder establir un marc de confiança amb l'entrevistat.

La segona dimensió es proposa conèixer la percepció i l'actitud respecte a la immigració i la multiculturalitat de l'alumnat de 3r i 4t d'ESO dels instituts d'educació secundària de Menorca. La població jove té una importància estratègica en els esforços per avançar cap a una societat integradora, per la influència que tenen en el seu entorn -familiar i social- com pel fet de ser el futur de la societat. Per això, s'ha elaborat un qüestionari estructurat amb preguntes tancades, que ha estat contestat per 720 alumnes de vuit centres de secundària de Menorca.

La tercera dimensió recull les polítiques i iniciatives interculturals dels agents públics i privats. En concret, es valora si s'apliquen determinades accions relacionades amb el compromís institucional, educació, serveis públics, empresa i mercat laboral, vida cultural, espai públic i mediació, idioma, mitjans i comunicació, perspectiva internacional, coneixement i competència cultural, acollida, participació ciutadana i lluita contra la discriminació. El qüestionari aplicat s'ha basat en l'Índex de Ciutats

Interculturals, que pertany al programa de Ciutats Interculturals del Consell d'Europa. El seu objectiu és donar suport a les ciutats a l'hora de revisar les seves polítiques mitjançant un objectiu intercultural i desenvolupar estratègies integrals que els ajudin a gestionar la diversitat de manera positiva.

2- La integració de les persones migrades

L'anàlisi de la integració de les persones migrades es basa en el concepte de ciutadania social: són aquelles condicions necessàries perquè un individu esdevingui membre de ple dret d'una comunitat, que asseguri el desenvolupament satisfactori del seu projecte de vida (Thomas Marshall, 2007). Per això cal que tingui reconeguts drets econòmics (treball, pensions...), socials (habitatge, educació...) i polítics (estatut legal, participació política/comunitària...).

Les persones en situació administrativa irregular són les que es situen en un major grau de vulnerabilitat. En no ser reconegudes com a ciutadanes, no tenen reconegudes cap dels tres drets assenyalats. Segons dades oficials, entre el 2016 i el 2018 el Servei d'Assessorament en Immigració i Estrangeria ha obert 685 expedients nous de persones en aquesta situació. De les 22 persones entrevistades per a aquest estudi, un poc més de la meitat que treballen ho fan sense contracte, majoritàriament al sector domèstic -pràcticament totes dones-, i un 32 % no treballa i cerca feina. Així, la subsistència material es fa difícil, tot esperant a passar tres anys per tenir l'oportunitat de legalitzar la seva situació. Una altra conseqüència important derivada d'aquesta situació és la indefensió en la que es troben, ja que temen ser expulsats si denuncien les situacions d'explotació o abús que puguin patir.

Des d'una perspectiva del conjunt de les persones immigrades a l'illa, és rellevant el fet que la xarxa social sigui un factor determinant a l'hora d'establir-se a Menorca, ja sigui per reagrupament familiar o per influència

d'un familiar, amic o conegut. Aquesta situació actua d'amortiment de les necessitats emocionals i materials, així com també facilita la possibilitat de tenir treball. En aquest sentit, la xarxa social és el principal mitjà d'inserció laboral. Només un 10 % diu haver-lo aconseguit a través de serveis d'orientació laboral, la majoria d'entitats socials, essent irrellevants els servei públic d'ocupació.

La principal problemàtica de les persones que treballen és la falta d'estabilitat, ja que gairebé la meitat tenen un contracte temporal, que en cap cas supera els 6 mesos. Així mateix, un 17 % es troba aturada, la majoria de les quals no tenen subsidi. Això tenint en compte que les entrevistes es van realitzar en els mesos d'agost i setembre, en plena temporada alta. Per tant, aquesta xifra podria incrementar-se durant la temporada baixa. El resultat és la precarietat material en una part important de la població. Segons xifres de l'Institut Nacional d'Estadística, un 20 % de les persones amb nacionalitat estrangera a Ciutadella i Maó ingressa menys de 5.000 € i un 52 % menys de 10.000 € a l'any, quan entre les persones de nacionalitat espanyola són el 5 i el 22 % respectivament. S'ha de tenir present les importants càrregues familiars que suporten, atès que el 55 % envien remeses als seus familiars que viuen en el país d'origen i les grans distàncies que tenen per poder visitar els familiars que romanen en el seu país d'origen -el 61 % ha tornat alguna vegada al seu país des de la seva arribada a Menorca-.

En relació a l'eix social, l'habitatge representa, després del treball, la segona major dificultat en el procés d'assentament a Menorca. El 80 % de les persones enquestades viuen en un habitatge propi de lloguer, però la meitat manifesten haver tingut alguna dificultat per poder-lo pagar. En canvi, un segment de la població es situa en una exclusió residencial severa. Així, a l'any 2017 a les cases d'acollida de Ciutadella i Maó hi van passar un total de 150 persones, de les quals el 69 % eren nascudes fora d'Espanya, principalment a l'Àfrica.

Una altra qüestió destacada és que el 80 % no tenen els estudis cursats en el seu país d'origen homologats a Espanya, tenint en compte que el 31 % té estudis universitaris i el 17 % de cicles formatius. Els motius expressats són la dificultat en el procés de tramitació i el cost econòmic i, en el cas de les persones en situació administrativa irregular, per trobar-se en aquesta circumstància. Això comporta haver de treballar en perfils professionals inferiors, la qual cosa té una incidència emocional i en les condicions de vida. També s'ha de tenir consideració la població migrada amb estudis primaris o sense estudis -representant el 22 %-, fet que limita les possibilitats d'obtenir un treball qualificat.

Malgrat que per a la majoria de les persones migrades considera que la llengua no els suposa un impediment per desenvolupar-se en la vida quotidiana, es detecten certes problemàtiques associades amb la llengua catalana. El 83 % diu que la parla gens o poc i el 42 % que no l'entén. Això suposa una dificultat per accedir a determinats llocs de treball i per participar en activitats socials i educatives com, per exemple, les reunions amb pares i mares en els centres educatius. La meitat diu no haver realitzat cap curs de castellà o català -especialment les procedents d'Amèrica del Sud-. La situació de precarietat en la que viuen una bona part d'elles pot resultar un impediment per a la seva participació, així com també una percepció de la falta d'utilitat de la llengua catalana davant la castellana.

En l'eix de participació política i comunitària, un 75 % diu no haver participat mai en una convocatòria d'eleccions municipals. El 58 % argüeix el fet de no estar autoritzat, però la meitat d'aquests realment sí hi podrien haver participat pels acords de reciprocitat d'Espanya amb els seus països d'origen. Un dels possibles motius pot ser la confusió amb la resta de convocatòries electorals, en la qual la seva participació no està permesa. En relació a la seva participació en l'associacionisme, es dona entre una quarta de la població migrada.

A nivell de relacions socials, un 42 % es relaciona indistintament amb persones nascudes a Menorca i a l'estranger, un 35 % només amb persones del seu país o d'altres i un 23 % només amb persones de Menorca. Una majoria desitjaria una major relació amb la població local per poder ampliar les seves xarxes socials, ja que es considera que aquesta és distant amb les persones estrangeres. De fet, les relacions d'amistat és l'àmbit assenyalat que més empitjora després del projecte migratori, pel 30 % de les persones enquestades. La falta de suport social en l'entorn de l'individu pot generar un estrès emocional, aspecte que sovint queda en un segon pla davant les necessitats materials. Així, gairebé un 20 % té com una de les necessitats més urgents l'atenció i/o suport psicosocial.

Finalment, el 50 % expressen haver patit o haver estat testimonis de situacions de discriminació. Els àmbits on principalment es manifesta són en l'espai públic, principalment a través de gestos i comentaris despectius; i en el treball, en una diversitat de situacions -a l'hora d'accedir al lloc de treball, en les relacions amb els superiors i els seus companys, etc.-. La majoria d'aquestes situacions no es denuncien. Destacar que un 20 % diu no iniciar-ne el procés per la seva situació administrativa irregular o per temor a que les seves condicions de vida es vegin afectades. Altres motius també exposats són el desconeixement o la falta de competència lingüística.

3- La percepció de la immigració i la multiculturalitat de l'alumnat de 3r i 4t de l'ESO.

En termes generals, la meitat de l'alumnat enquestat mostra una actitud favorable a l'acollida de les persones immigrades i realitza una valoració positiva de la diversitat cultural en les societats. Un 15 % més es podria englobar també dins aquest grup, però presenten ja alguns matisos. Per exemple, destaca que entre un 35 i un 45 % manifesta desconfiança quan se'ls hi passen fotografies de persones sud-americanes, àrabs i subsaharianes, especialment les protagonitzades per homes de classe social

treballadora. També, integren alguns estereotips negatius sobre la persona immigrant, com demostra que un 45 % diuen estar d'acord amb l'afirmació que una bona part viuen de les ajudes socials.

A l'altra costat, un 25 % mostren una actitud clara de rebuig a la immigració i, en certa manera, a la diversitat cultural. Això es tradueix, per exemple, en el fet que entre el 20 i el 25 % estan d'acord amb afirmacions com "les persones il·legals haurien de ser tornades al seu país"; "la població immigrada pren la feina dels menorquins"; "la immigració genera delinqüència, inseguretat o terrorisme"; i "només haurien de venir els immigrants per motius de formació o amb contracte de treball". Així mateix, un 25 % considera encertada la detenció de les persones arribades en pastera a Menorca el passat estiu i deportar-les al seu país d'origen. Aquesta actitud és més elevada entre els homes nascuts a Menorca i amb progenitors també de l'illa, i amb una major proporció en determinats centres educatius.

Els mitjans de comunicació de masses (televisió, ràdio i premsa) i les xarxes socials són els principals àmbits on llegeixen o escolten amb més freqüència afirmacions contràries a la immigració, essent les persones que rebutgen la immigració les que tenen un grau d'exposició més elevat -al voltant d'un 15 % superior a la mitjana-. També és detecta una major prevalença d'opinions compartides en el si de la família. En relació als naufragis al Mediterrani i els rescats duts a terme per *l'Open Arms*, el 40 % de les respostes donades per l'alumnat coincidiria amb la dels seus progenitors, 30 % diu no saber l'opinió que tindrien i un altre 30 % tindria discrepàncies respecte al pare, la mare o ambdós.

Finalment, un 10 % de l'alumnat enquestat mostraria una actitud d'indiferència, contestant en la majoria de preguntes no sap / no contesta. Es tracta d'un resultat també prou significatiu i cal que tenir-lo en consideració en la planificació d'intervencions en aquest sector de la població.

En relació al grau d'interacció de les persones nascudes a Espanya amb les nascudes a un altre país, un poc menys de la meitat diu no tenir alguna amistat, mentre que el percentatge en l'àmbit del veïnat i de les activitats extraescolars és poc rellevant. Així, l'institut esdevé el principal espai de relació amb les persones nascudes a un país estranger, per un 60 % de l'alumnat. En tots els àmbits les relacions són considerades cordials i, en segon terme, indiferents. Les considerades molestes o conflictives són testimonials.

Finalment, assenyalar una dada interessant que s'extreu dels resultats de l'enquesta, la qual indicaria que l'alumnat que ha participat alguna vegada en algun taller o programa formatiu sobre migracions, cooperació i/o multiculturalitat a l'escola o a l'institut té una actitud més favorable a la immigració i a la diversitat cultural respecte a les que no n'han realitzat o no recorden. En la majoria de respostes es dona una diferència al voltant dels 10 punts entre aquests dos segments, podent arribar en algunes d'elles fins als 20 punts. El contrapunt negatiu és, però, que dues terceres parts manifesta no haver-hi participat o no recordar-se'n.

4- La política intercultural

A Menorca, els ajuntaments són, segons la llei municipal i de règim local de les Illes Balears, competents en la regulació i prestació dels serveis d'atenció a les persones, dels serveis socials públics d'assistència primària i foment de les polítiques d'acollida de les persones immigrants. En canvi, el Consell Insular de Menorca no disposa de competències directes en immigració, ja que l'administració competent en matèria d'integració social i econòmica de l'immigrant i d'acció social, segons l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, és el Govern de les Illes Balears. Malgrat això, Menorca disposa del Servei d'Assessorament en Immigració i Estrangeria, gestionat pel Consell Insular de Menorca en virtut del conveni de col·laboració amb la conselleria d'Afers Socials i Esports del Govern Balear; i el Fons Menorquí

de Cooperació, entitat que aglutina les diferents administracions públiques i entitats socials per gestionar les accions de cooperació i sensibilització a l'illa.

Malgrat, doncs, que existeixen diferents actors públics amb capacitat d'incidència sobre la situació de les persones immigrades i la interculturalitat, en el conjunt de Menorca no existeix cap pla global que marqui uns objectius i planifiqui una estratègia d'intervenció pública. Només el Fons Menorquí de Cooperació disposa d'un pla estratègic intern com a entitat, contemplant en les seves quatre línies estratègiques accions que incideixen a l'illa. A nivell municipal, només l'Ajuntament de Maó disposa d'una pla intercultural, que està pendent d'actualització; i d'un servei de mediació cultural específic que porta a terme diverses accions en aquest àmbit.

Per la falta d'un pla i de voluntat política, a través de l'adaptació del qüestionari de l'Índex de Ciutats Interculturals del Consell d'Europa es constata que la política intercultural és insuficient. L'excepció es produeix principalment en dos àmbits: l'educació i la cultura.

En l'àmbit educatiu es disposa d'una política per augmentar la mescla ètnica i cultural als centres educatius, aprovat recentment pel Govern de les Illes Balears en el Decret 64/2019 de 2 d'agost. A nivell de projectes educatius, destaca el promogut pel Fons Menorquí de Cooperació, la Xarxa de Centres Educatius Cooperants; i els tallers oferts per diferents administracions i entitats en el programa insular Salut Jove i en els programes municipals Obrint Portes i Amb Bona Lletra.

En l'àmbit cultural, les administracions locals destinen fons de manera directa per generar una programació cultural pròpia i donar suport a iniciatives d'entitats privades. Així mateix, des del Fons Menorquí de Cooperació es destina un pressupost a les accions i programes relacionats amb la sensibilització i l'educació pel desenvolupament. El resultat d'això és que les activitats culturals orientades a tractar el tema de les migracions, la

diversitat cultural i la convivència són nombroses. Un exemple de les activitats organitzades durant el 2019 són: el festival *No Borders documental & art social*, el "Cicle de Cinema d'Àfrica i la Mediterrània", el programa "Llibres per entendre i canviar el món" adreçada a les biblioteques públiques i les diferents activitats dutes a terme en motiu del dia de les persones refugiades.

En canvi, en la resta d'àmbits analitzats la intervenció pública és escassa. Es ressalta la inexistència o la falta d'espais de participació adreçats a col·lectius de persones migrades en la presa de decisions públiques; de mecanismes de participació en vida dels centres educatius - reunions de mares i pares, consells escolars, etc.-; d'una perspectiva intercultural a l'hora d'abordar conflictes de convivència en espais públics; o d'un òrgan que doni suport a les víctimes de discriminació i realitzi un seguiment d'aquestes situacions.

Conclusions

La integració ciutadana de la població migrada a Menorca és un dels principals reptes. El fet que la meitat de la població migrada tingui un ingressos inferiors als 10.000 € anuals constata l'elevada precarietat laboral en la que viu aquest sector de la població, marcada per la temporalitat. Les dificultats per accedir o mantenir-se a un habitatge afegeix un grau de dificultat per assolir unes condicions materials mínimes. La baixa participació en la vida pública de la comunitat els dificulta la creació de xarxes socials que permetin millorar la seva situació i avançar en una societat cohesionada. En una situació d'especial vulnerabilitat es troben les persones en situació administrativa irregular, població que va creixent en els darrers anys i que no té cap dret garantit per la situació en la qual es troben.

Tant des de les entrevistes a persones migrades com dels qüestionaris a l'alumnat de 3r i 4t d'ESO perfilen la societat de Menorca com a respectuosa amb les persones nouvingudes -tot i la falta d'una major

capacitat de teixir relacions interculturals- i sense problemes significatius de convivència. No obstant això, entre un sector de la població hi ha una actitud de recel i de rebuig a la immigració i a la diversitat cultural, i es produeixen situacions discriminatòries en diferents àmbits de la societat que no es visualitzen per falta de denúncies.

Amb tot, es detecta una mancança de polítiques específiques dirigides a millorar la integració de les persones migrades i a propiciar la interculturalitat en la societat. Per aquest motiu, es considera necessari impulsar un pla estratègic per al conjunt de Menorca en el qual hi participin i s'involucrin els diferents actors que hi intervenen. Així mateix, l'existència d'un espai de participació integrada pels col·lectius de persones migrades i d'altres que treballin en aquest àmbit seria una pilar bàsic per l'elaboració d'aquest pla i la seva implementació.

Bibliografia

- Carlos Arias, X. (2019). *Preservar un tesoro. Desafíos del estado del bienestar*. Barcelona: La Maleta de Portbou, maig-juny de 2019, núm. 35.
- Delgado, M. (1998). *Diversitat i integració*. Barcelona: Empúries.
- Comisión Española de Ayuda al Refugiado. *Refugiados y migrantes en España. Los muros invisibles tras la frontera sur*. Madrid: 2017.
<https://www.cear.es/wp-content/uploads/2018/02/INFORME-FRONTERA-SUR.pdf>
- Fundació GADESO. *La realitat de la immigració a Menorca*. Jornades organitzades a Maó, 22 i 23 de febrer de 2008. Consultable a:
http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/portal_social/index/assoc/gadeso00/17.dir/gadeso0017.pdf
- Marshall, T. (2007). *Ciudadanía y clase social*. Madrid: Alianza Editorial.

- Rea, A. (2006). *La europeización de la política migratoria y la transformación de la otredad*. Madrid: Revista Española de Investigaciones Sociológicas , 116(1), p. 157-183.
<https://www.ingentaconnect.com/content/cis/reis/2006/00000116/0000001/art00005>